

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Дмитро Миколайович СТЕЧЕНКО,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародної економіки
Національного технічного університету України
“Київський політехнічний інститут”,
пр. Перемоги, 37, Київ, 03056,
sdm37@yandex.ua

Жанна Михайлівна ЖИГАЛКЕВИЧ,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Національного технічного університету України
“Київський політехнічний інститут”,
пр. Перемоги, 37, Київ, 03056,
zhygalkevych@mail.ru

УДК 338.4:621

ІНТЕГРАЦІЯ ВИРОБНИЦТВ ЯК ОБ'ЄКТИВНА ОСНОВА РОЗВИТКУ ВЗАЄМОДІЮЧИХ ПІДПРИЄМСТВ МАШИНОБУДУВАННЯ

Обґрунтовуються методологічні особливості розвитку взаємодіючих підприємств машинобудування на основі міжфірмової інтеграції. Базуючись на аналізі наукових досліджень, розкрито поняття “інтеграція”. Досліджено різноманітні теорії міжфірмових взаємин на основі інтеграції економічних суб'єктів, згідно з якими встановлено, що спільним для них є сприйняття міжфірмових мереж як засобу регулювання зміни взаємозв'язків між фірмами. Відповідно до вітчизняної практики господарювання подано характеристику визнаних видів інтегрованих корпоративних структур із зазначенням принципів їх утворення. З урахуванням досвіду економічно розвинених країн виявлено перспективність кластерної інтеграції. На основі теоретичних положень сформульовано поняття “кластерні утворення”, “кластер”. Спираючись на досвід процесів кластеризації вітчизняних взаємодіючих підприємств, доведено доцільність кластероутворення серед взаємодіючих підприємств машинобудування. Сформульовано поняття “кластер взаємодіючих підприємств машинобудування”.

Ключові слова: інтеграція, міжфірмові взаємини, кластер, кластероутворення, машинобудування

Тенденції змін, що відбуваються в ринковій економіці, пов'язані із загостренням конкурентної боротьби між господарськими суб'єктами, вимагають нових наукових рішень. Особливого значення набувають проблеми формування ефективної системи міжорганізаційних зв'язків, які забезпечували б досягнення спільної мети економічних суб'єктів (провідних галузей економіки). Внаслідок руйнації економічних відносин, що мали місце в радянський період, виникла об'єктивна необхідність створення нових форм промислових об'єднань, здатних до концентрації та активізації взаємодії у використанні виробничих потенціалів.

Підвищення конкурентоспроможності та ефективної діяльності взаємодіючих підприємств потребує розробки і використання методів, механізмів та інструментів організації й управління господарськими суб'єктами промисловості на основі міжвиробничої інтеграції.

До визначальних факторів створення інтегрованих структур належить можливість отримання синергетичних ефектів. Вони виникають завдяки економії на масштабах виробництва, єдиній інфраструктурі та можливості маневру потужностями, потоками сировини і продукції, створенню ефективно керованої організації виробництва та збуту готової продукції, можливості ефективного і раціонального використання капіталу, заощадливості коштів та повторюваності контактів між учасниками, підвищенню гнучкості та інноваційного потенціалу, перевагам у доступі до нових технологій тощо.

Питанням формування та функціонування інтеграційних структур присвячено праці класиків економічної науки: А. Маршалла, О. Вільямсона, Й. Шумпетера, А. Вебера, С. Розенфельда, Є. Дахмія, М. Портера, І. Самплера, Д. Сольтє, Є. Полімеру та інших.

Дослідженню інтеграційних механізмів приділено увагу в роботах російських та вітчизняних дослідників, зокрема А. Н. Олійника, Р. І. Капелюшнікова, М. М. Колосовського, В. Р. Хачатурова, Ю. В. Яременко, А. Є. Шаститко, З. С. Варналія, М. П. Войнаренка, Д. М. Стеченка, Т. В. Сахно, Л. І. Федулової тощо.

Незважаючи на численні зарубіжні та вітчизняні дослідження, значна частка теоретичних та методичних питань розвитку інтеграції взаємодіючих виробництв машинобудування залишається маловивченою. Низка положень має дискусійний характер. Актуальність і недостатній рівень розробленості зазначених проблем є підставою для проведення цього дослідження.

У фаховій науковій літературі існують різні напрямки і підходи до розуміння природи та ролі інтеграційних процесів.

Згідно з визначенням, поданим у логічному словнику-довіднику, “інтеграція (лат. *integer* — повний, цільний) — об'єднання в ціле, в єдність будь-яких елементів, відновлення якої-небудь єдності; ... в теорії систем — стан взаємозв'язку окремих компонентів системи та процес, що обумовлює такий стан; у світовій економіці — процес об'єктивної інтернаціоналізації господарського життя, взаємного переплетіння інтересів різних країн, обумовлений розвитком виробничих сил ...” [1, с. 206].

Відповідно до іншої дефініції, інтеграція розглядається як об'єднання різних функціональних складових виробництва в єдиний продуктивний процес та здійснення необхідних виробничих зв'язків між ними для виробництва спільного продукту [2].

Таким чином, інтеграція — це прояв високого соціально-економічного, політичного, організаційно-правового і культурного ступеня розвитку будь-якої економічної системи. Це об'єктивний, різнобічний, найскладніший процес, багатий на протиріччя, пошуки, великі фінансово-економічні, соціальні, правові, політичні та інші експерименти.

Також не існує єдиної думки щодо поняття “міжфірмова інтеграція”. Базуючись на вивченні літературних джерел, міжфірмова інтеграція — це формування стійких всебічних зв'язків між підприємствами та організаціями, в процесі яких відбувається розширення і поглиблення виробничо-технологічної

взаємодії, спільне використання ресурсів, об'єднання капіталів при створенні один одному сприятливих умов здійснення економічної діяльності, усунення взаємних бар'єрів у реалізації продукції [3].

У фаховій літературі представлено значну різноманітність теорій міжфірмових взаємин на основі інтеграції економічних суб'єктів. Відповідно до інституціональної економічної теорії необхідність інтеграції взаємодіючих підприємств і організацій пояснюється оптимізацією витрат управління [4; 5]. Як аргументні докази розглядаються зростаючі витрати ринкової координації в умовах специфічних активів, підвищення невизначеності та частоти трансакцій, а також труднощі, пов'язані з вимірюванням результативності діяльності агентів, що не перерозподіляють ринкові ризики. Разом з тим теорія агентських відносин передбачає укладення різноманітних форм контрактів (формальних і неформальних, явних і неявних, цільових і предметних і т. д.) з метою економії агентських витрат [6].

З огляду на трансакційні витрати, учасники угод з метою мінімізації витрат на маркетинг, експертизу, страхування різноманітних взаємних ризиків шукають ефективні підходи щодо укладання контрактів, вибираючи відповідну форму інтеграції [7].

Еволюційна економічна теорія, що орієнтована на користь інновацій для довгострокового розвитку підприємств машинобудування, передбачає наявність тісних контактів між ними, які співпрацюють у процесі створення, розвитку та комерціалізації інновацій [8]. Згідно з теорією ресурсної залежності підприємств машинобудування, що створені за мережевим принципом, мають більшу ефективність завдяки взаємодії між усіма учасниками виробничо-технологічного ланцюга [9].

Високотехнологічні галузі акцентують увагу на особливу роль технологій і знань. Підхід до пізнання специфіки взаємодії підприємств машинобудування, заснований на знаннях, надає виняткового значення інформаційним знанням як ресурсу і розглядає підприємства як джерело логістики використання технологічних і організаційних знань тощо.

Спільним для згаданих теорій інтеграційних процесів є сприйняття міжфірмових мереж як засобу регулювання зміни взаємозв'язків між фірмами. Він, з одного боку, відрізняється від внутрішньофірмового (ієрархічного) регулювання, а з іншого — від ринкової координації як відповідної реакції на умови ринку.

У межах зазначених економічних теорій поява інтеграційних структур взагалі пояснюється кризовими умовами існування і прагненням збільшити ефективність функціонування взаємодіючих підприємств машинобудування. Позитивний ефект досягається за рахунок зниження витрат виробництва і координації.

Відповідно до вітчизняної практики господарювання інтегровані структури як об'єднання юридичних осіб існують у різноманітних формах. Характеристика визнаних видів інтегрованих корпоративних структур наведена в табл. 1. Серед структур, що позначені діючим законодавством України, такі: холдингова компанія, асоціація, корпорація, концерн, консорціум, фінансово-промислова група, конгломерат, картель, синдикат, трест.

З досвіду економічно розвинених країн, найбільш перспективною, з точки зору адаптації до сучасних умов господарювання, є теорія кластерної інтеграції. Під кластерною інтеграцією розуміється процес взаємного пристосування територіально відокремлених економічних суб'єктів, поглиблення їх взаємодії, розвиток зв'язків між ними [10, с. 8]. Кластерні утворення — це система наукового, технологічного та просторового сполучення виробництв на засадах комплексного використання наявних ресурсів, спрямованих на досягнення більш високої господарської ефективності та виготовлення конкурентоспроможної продукції.

Таблиця 1

Види інтегрованих корпоративних структур

Вид ІКС	Визначення	Принцип утворення	Склад учасників
1	2	3	4
Картель	Горизонтальне об'єднання організацій, що зберігають свою самостійність, власність на засоби і продукти виробництва.	Кооперація	Однорідний. Фірми однієї галузі
Синдикат	Об'єднання однорідних промислових підприємств, коли власність на засоби виробництва зберігається за учасниками синдикату, а вироблена продукція реалізується як власність синдикату через спільну збутову контору.	Кооперація	Об'єднання однорідних промислових підприємств
Пул	Тимчасова форма об'єднання компаній, яка вирізняється тим, що прибуток усіх учасників потрапляє до консолідованого фонду, а потім розподіляється між ними відповідно до завчасно встановленої пропорції.	Кооперація	Однорідний
Стратегічний альянс	Угода про кооперацію між двома або кількома незалежними фірмами, яка укладається для досягнення певної комерційної мети, отримання синергії від об'єднання взаємодоповнюючих стратегічних ресурсів компаній.	Кооперація	Підприємства суміжних сфер діяльності
Консорціум	Тимчасовий союз економічно незалежних фірм.	Кооперація	Банки, виробничі компанії, наукові центри, державні структури, неприбуткові організації
Асоціація	Договірне об'єднання комерційних організацій, що створюється з метою координації підприємницької діяльності, представлення і	Кооперація	Підприємства, установи й організації однієї сфери діяльності

Продовження табл. 1

1	2	3	4
Трест	Об'єднання, у якому підприємства, що входять до його складу, зливаються в єдиний виробничий комплекс і втрачають свою юридичну, виробничу і комерційну самостійність, а керівництво їхньою діяльністю здійснюється з єдиного центру. Спільний прибуток тресту розподіляється відповідно до пайової участі підприємств.	Концентрація	Однорідна виробнича діяльність, технологічний ланцюг
Конгломерат	Організаційна форма інтеграції компаній, яка об'єднує під єдиним фінансовим контролем мережу різнорідних підприємств і виникає в результаті злиття і поглинання різних фірм без будь-якої виробничої спільності.	Концентрація	Різнорідні підприємства. Надлишкова диверсифікація
Концерн	Міжгалузевий комплекс, пов'язаних спільними виробничо-господарськими й економічними інтересами підприємств і організацій, що здійснює єдину науково-технічну, інноваційну та інвестиційну політику.	Концентрація	Науково-виробничі, торговельно-збутові, організаційно-економічні та фінансові організації
Кластер	Об'єднання на добровільній основі заінтересованих у спільній діяльності групи підприємств, компаній, приватних підприємців, науково-дослідних центрів, загальноосвітніх установ, організацій, що будують свою роботу за принципом партнерства і здатних проявляти себе як окремий суб'єкт господарювання.	Кооперація. Концентрація	Взаємодіючі промислові підприємства, техноструктури, науково-дослідні інститути, заклади освіти, проектні установи, конструкторські бюро, венчурні та консалтингові компанії, фінансові організації і т. ін.

Кластерне утворення відрізняється присутністю інноваційної складової, що дозволяє пристосовуватися до змін у конкурентній сфері. У загальному розумінні — це група, агломерація взаємодіючих підприємств, поєднаних географічно та економічними інтересами, метою яких є підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг.

Отже, кластер — це комплекс, що сформований на базі територіальної концентрації взаємодіючих і взаємодоповнюючих один одного підприємств і організацій. Вони використовують вигоди свого близького розташування і спеціалізації для забезпечення конкурентних переваг.

Основою створення кластерів становлять економічні зв'язки, що базуються на довгострокових контрактах і здійснюються шляхом вертикальних і горизонтальних взаємодій між різними бізнес-суб'єктами та їх постійної (або довготривалої) взаємозалежності, як правило, взаємовигідної, обумовленої принципом синергізму (тобто діючи разом). Такі об'єднання сприяють малим організаціям у поєднанні переваг малих форм підприємництва і великих виробництв. Між фірмами, що належать різним власникам, відбувається споріднення при збереженні кожного з них своєї автономності.

Кластерна модель інтеграції підприємств має досвід у вітчизняній економіці. Перші кластери були створені в Хмельницькій області. Досвід розвитку перших створених кластерів (спочатку на Поділлі, потім — у Прикарпатті, Поліссі, Севастополі, Полтаві та в інших регіонах) підтвердив перспективність і ефективність процесів інтеграції, спрямованих на просування в господарську практику концепції формування нової виробничої системи — кластерів [11]. Тому можна стверджувати, що визначальна роль належить кластерам взаємодіючих господарюючих суб'єктів провідних галузей економіки, зокрема серед взаємодіючих підприємств машинобудування.

Для взаємодіючих підприємств машинобудування доцільність створення та розвитку кластерів зумовлена такими ендогенними та екзогенними чинниками:

- необхідність інноваційного розвитку та трансформації галузі, продукція якої утворює основні фонди багатьох видів промислового виробництва;
- значна сумарна частка депресивних підприємств;
- територіальна сконцентрованість і спеціалізація базових, суміжних, допоміжних та обслуговуючих підприємств;
- наявність “ядерних” утворень;
- вагомий науковий і кадровий інтелектуальний потенціал галузі;
- існуюча структура функціонально-економічних зв'язків.

Зазначені чинники, незважаючи на характер впливу (позитивний, негативний), у своїй сукупності є передумовами кластероутворення взаємодіючих підприємств машинобудування.

Отже, кластер взаємодіючих підприємств машинобудування можна визначити як форму організації промислового виробництва, яка поєднує взаємопов'язані і взаємодоповнюючі підприємства і формується на основі дії закону створення інтегрованої структури.

Висновки:

Незважаючи на значний інтерес економістів і виробників до кластерів, інтеграція взаємодіючих підприємств в Україні відбуваються ще не досить активно. Багато аспектів, що пов'язані з особливостями створення специфічних формувань — кластерних утворень підприємств машинобудування замкнутого циклу, поки що не мають достатнього теоретичного обґрунтування і вимагають широкого кола спеціальних наукових досліджень. Комплексні програми щодо кластероутворення взаємодіючих підприємств машинобудування замкнутого циклу потребують подальшого допрацювання і глибокого вивчення.

Список використаних джерел

1. Кондаков, Н. И. Логический словарь-справочник [Текст] / Н. И. Кондаков. — [2-е изд. пер. и доп.]. — М. : Наука, 1975. — 756 с.
2. Багаутдинова, Н. Г. Вертикально-интегрированные компании как основа развития промышленных кластеров в регионе [Текст] / Н. Г. Багаутдинова. — Мн. : Акад. упр. "ТИСБИ", 2008. — 152 с.
3. Борисов, А. Б. Большой экономический словарь [Текст] / А. Б. Борисов. — М. : Книжный мир, 2006. — 860 с.
4. Олейник, А. Н. Институциональная экономика [Текст] : учеб. пособ. [для студ. вузов, обуч. по экон. и упр. спец.] / А. Н. Олейник. — М. : Наука, 2004. — 387 с.
5. Уильямсон, О. Экономические институты капитализма. Фирма, рынки, "отношенческая контрактация" [Текст] / О. Уильямсон. — СПб. : Лениздат, CEV Press, 1996. — 325 с.
6. Шаститко, А. Неполные контракты: проблемы определения и моделирования [Текст] / А. Шаститко // Вопросы экономики. — 2001. — № 6. — С. 80–99.
7. Капелюшников, Р. И. Экономическая теория прав собственности (методология, основные понятия, круг проблем) [Текст] / Р. И. Капелюшников. — М. : ИМЭМО, 1990. — 90 с.
8. Шумпетер, Й. Теория экономического развития [Текст] / Й. Шумпетер. — М. : Прогресс, 1982. — 243 с.
9. Суворова, А. П. Организация корпоративных систем строительного комплекса региона [Текст] : монограф. / А. П. Суворова. — Йошкар-Ола : МарГТУ, 2005. — 332 с.
10. Иванова, Е. А. Формирование и развитие интеграционных структур в агропромышленном комплексе [Текст] : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством" / Е. А. Иванова. — Йошкар-Орла, 2006. — 22 с.
11. Серік, О. Д. Концепція кластерів та її роль у формуванні конкурентоспроможної економіки держави [Текст] / О. Д. Серік // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 3. — С. 214–217.

Надійшла до 01.03.2014

Стеченко Д. М., Жигалкевич Ж. М. Интеграция производств как объективная основа развития взаимодействующих предприятий машиностроения

Статья посвящена обоснованию методологических особенностей развития взаимодействующих предприятий машиностроения на основе межфирменной интеграции. Основываясь на анализе научных исследований, раскрыто понятие "интеграция". Исследованы различные теории межфирменных взаимоотношений на основе интеграции экономических субъектов, согласно которым установлено, что общим для них является восприятие межфирменных сетей как средства регулирования изменения взаимосвязей между фирмами. Согласно отечественной практики хозяйствования представлена характеристика признанных видов интегрированных корпоративных структур с указанием принципов их образования. С учетом опыта экономически развитых стран выявлено перспективность кластерной интеграции. На основе теоретических положений сформулировано понятие "кластерные образования", "кластер". Опираясь на опыт процессов кластеризации отечественных взаимодействующих предприятий, доказана целесообразность создания кластеров среди взаимодействующих предприятий машиностроения. Сформулировано понятие "кластер взаимодействующих предприятий машиностроения".

Ключевые слова: интеграция, межфирменные отношения, кластер, создание кластеров, машиностроение.

Stechenko, D. M.; Zhigalkevich, Zh. M. Integration of Productions as the Objective Basis of Development of Interactive Engineering Enterprises

The article is devoted to the justification of the methodological features of development of interrelated engineering enterprises based on the inter-firm integration. Due to the research the concept of “integration” is revealed. The various theories of inter-firm relationships based on the integration of economic entities have been studied. According to which it the common perception of inter-firm networks as a means of regulating the relationships between changes in firms has been determined. According to the domestic business practice the characteristics of accepted types of integrated corporate structures along with their establishment approaches have been proposed. Based on the experience of economically developed countries the cluster integration viability has been revealed. Due to the abstract theorems the concept of “cluster formation”, “cluster” has been extracted. Based on the experience of cooperating processes of clustering domestic enterprises the viability of interacting engineering enterprises establishing clusters has been proved. The notion of a “cluster of interacting engineering enterprises” has been formulated.

Keywords: *integration, inter-firm relations, cluster, clustering, engineering.*

